Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 42, Ekim 2019, s. 92-97

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.37049>

Prof.Dr. Muhittin ELİAÇIK

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

melicak63@kku.edu.tr

EBUSSUÛD EFENDİ’NİN MÜKEYYİFÂTLA İLGİLİ FETVÂLARI

Özet

Ebussuud Efendi, Osmanlı’nın zirve yüzyılının büyük ve etkili şeyhülislâmlarından olup otuz yıllık meşihatında verdiği binlerce fetva ile birçok müşkülâtı çözmüş, önemli sonuçlara yol açan görüşler serdetmiştir. Divançe oluşturacak kadar şiir yazmış olan Ebussuud Efendi’nin fetvâları arasında hamr, arak, kahve, tütün, esrar, afyon, berş, boza gibi içkilerden oluşan mükeyyifat da önemli bir yer tutmaktadır. Bu tip fetvâlar genellikle kerahiyet, eşribe, had bölümlerinde yer almaktadır. Bu fetvâların arasında manzum olarak verilmiş olanların da bulunduğu ve bunların başka şeyhülislâm veya müftülerin fetvâları ile karışıp iç içe bulunduğu görülebilmektedir. Bu fetvâların bir kısmı edebî yönden de değerli bilgiler ihtiva etmekte, bazı kişi veya olayların bilinmeyen yönlerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebussuud Efendi, fetvâ, mükeyyifat, hamr, kahve.

SHEIKHULİSLAM EBUSSUUD EFENDİ’S FETWAS ON DELİGHTİNG BEVERAGES

Abstract

Ebussuud Efendi is one of the great and influential sheikhs of the peak century of the Ottoman Empire. In his thirty-year term, he solved many difficulties with thousands of fatwas and gave opinions that led to important results. Among the fatwas of Ebussuud Efendi, who has enough poems to form a divan, drinks such as wine, raki, coffee, tobacco, marijuana, opium, berş, boza are also important. Such fatwas are generally included in the "ugliness, drinks" sections. Among these fatwas are given as verse. These may be intertwined with the fatwas of

other mufti. Some of these fatwas also contain valuable literary information and reveal unknown aspects of certain individuals or events.

Keywords: Ebussuud Efendi, fatwa, delighting, wine, coffee.

GİRİŞ

Ebussuûd Efendi, Osmanlı'nın büyük şeyhülislâmlarından olup fıkıh ve tefsirdeki seçkin konumuyla *Müftî's-sakaleyn*, *Ebû-Hanîfeî Sâni*, *Sultânü'l-Müfessirîn* gibi ünvanlar verilmiştir. Ebussuûd, künyesi olup asıl adı Muhammed'dir. 1490'da İstanbul'da Metris köyünde doğmuş olup, babası Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî, annesi Sultan Hatun, dedesi ise Mustafa el-İmâd'dır. Sırayla İnegöl İshak Paşa, Dâvud Paşa, Mahmud Paşa, Gebze Vezir Mustafa Paşa medreselerin-de görev yapmış, Bursa Sultâniye pâyesi verilmiş, 1528'de Medâris-i Semâniyyeden Müftü Medresesine müderris olmuş, sonra sırayla Bursa ve 1533'de İstanbul kadısı, 1537'de Rumeli kazaskeri olmuştur. Kara Boğdan, Estergon ve Budin seferlerinde padişahın maiyetinde bulunup, Budin'in fethinde şehirde ilk cuma namazını kıldırmıştır. Sekiz yıl Rumeli kazaskerliği yapmış, 1545'te şeyhülislâmlığa atanmıştır. Zamanında şeyhülislâmlık itibar kazanarak tüm yönlerden kazaskerliğin üstüne çıkmış, müderris ve mevleviyet kadılarını tayin etme yetkisi de eklenip, şeyhülislâm olabilmek için önce Rumeli kazaskeri olma şartı getirilmiştir. 1574'de vefat edip, Eyüp camii civarında banisi olduğu sıbyan mektebinin haziresine defnedilmiştir. Üç oğlu ve üç kızı olup, soyu en küçük oğlu Mustafa ile devam ederek Bosnalı Îsâ Efendi ile kurulan akrabalıktan dolayı Ebussuûd'un torunlarına Îsâzâdeler denilmiştir. Sûfî konulardaki sert fetvâlarıyla tanınmış olup, Şeyh İsmâil Ma'sûkî, Muhyiddin Karamânî ve Hamza Bâlî hakkında idam fetvası vermiştir. Türkçe, Arapça, Farsça şiirler yazmış, manzum fetvâlar vermiştir. Tefsirde: *İrşâdû'l-akli's-selîm*, fıkıhta: *Fetâvâ-yı Ebüssuûd*, *Ma'rûzât*, *Risâle fî-vakfî'l-menkûl ve'n-nukûd*, *Bidâatü'l-kadî li-ihyâcihi fî'l-müstakbel ve'l-mâzî*, *Fetâvâ Kâtiblerine Tenbih*, *el-Fetva'l-müteallika bi-beyâni'l-vakti'l-mu'tebere li'l-hasâd ve istihkâki'l-gallât*, *Gamezâtü'l-melîh fî-evveli mebahisi kasri'l-âmm mine't-Telvih*, *Sevâkıbü'l-enzâr fî-evâili Menâri'l-envâr*, *Hasmu'l-hilâf fî'l-meshi ale'l-hifâf*, *Risâle fî-vakfî'l-arâzî ve ba'zı ahkâmi'l-vakf*, *Risâle fî-tescîli'l-evkaf*, *Risâle fî-vakfî't-tavâhîn ale'l-arzî'l-mevkufe li'l-gayr*, *Öşür Hakkında Risâle*; dil/edebiyatta: *Galatât-ı Ebussuûd*, *el-Kasîdetü'l-mîmiyye*, *el-Kasâidü'l-Arabiyye*, *Kasîde fî-risâi's-Sultân Süleymân*, *Münşeât-ı Ebussuûd*, akaidde: *Risâle fî-beyâni'l-kazâ ve'l-kader*, *Duânâme* adlı eserleri yazmıştır (Atai, 1268:183; Ahmed Rifat, ts.: 23-26; Akgündüz, 1994:365-371).

Ebussuûd Efendi'nin Mükeyyifat ile İlgili Fetvâları

Ebussuûd Efendi'nin fetvâları arasında gerek manzum fetvâların, gerekse dil, edebiyat, şair ve şiirle ilgili fetvâların önemli bir yeri olup, bunlara bir de mükeyyifatla ilgili fetvâlar eklenebilir ki bunlar da genellikle edebî yönden ele alınıp açıklanabilecek fetvâlardır. Ayrıca bu tip fetvâlarda şair, şiir ve diğer edebî konulara ışık tutan bilgiler de bulunmaktadır ki bunlar bir şair veya şiire dair biyografik kaynakların pek bahsetmediği türden bilgilerdir. Dolayısıyla bu tip fetvâlar orijinal bilgilerin de elde edilebileceği çok değerli belgelerdir. Fetvâ mecmualarında sıkça geçen Ebussuûd Efendi'nin mükeyyifatla ilgili fetvâları arasında hacimli ve müstakil konulara müsait pek çok örnek vardır. Kahve ve hamr konusu böyle olup esrar, afyon, berş,

boza, arak¹ da bunlardan geri kalmamaktadır. Ama biz bu çalışmada bu tip fetvâlarından seçmeler yaparak hepsini bir arada tanıtmayı uygun bulduk. Genellikle kerâhiyyet, had ve eşribe baplarında geçen bu tip fetvâlar nüshalarda farklı ifadelerle geçebilmektedir. Ebussuûd Efendi'ye göre bunlardan hamr, arak, esrar, afyon, berş (son üçü mekruh) helal olmayıp; kahve ve boza ise mekruh veya duruma göre mübahtır. Ebussuûd Efendi'nin mükeyyifatla ilgili fetvalarından örnek olarak seçilenler aşağıda gösterilmektedir:

1. Bir hastanın, deva verme ihtimali bulunmayan rakıyı, deva vermesi kesindir diye söylense dahi asla kullanamayacağı:

Mesóele: Zeyd-i marîz devâ için bir miqdâr Óaraķ istiÓmâl eylese cāyiz olur mı?

El-cevāb: Olmaz neÓūzu billahi taÓālā devā olmak iÓtimāli mi vardur devāligi muĥaķķaķ ise dahi aslā mümkin degildür. EbussuÓūd.²

2. Bir başka fetvâda, ilaç amaçlı dahi olsa hamrın aslā caiz olmadığı, ama üzüm suyunun üçte biri kalacak şekilde kaynatılmış olan müsellesin helal olduğu bildirilmiştir:

Mesóele: Hind-i marîzanuñ defeÓātla Óilāc olunduķdan soñra Hindüñ maraží defÓ olmayıcaķ iki dirhem ĥamr ile doķuz dirhem hindiba ile ĥalt idüp istiÓmāl eylemez ise maraží mezbür Hindi helāk eyler deyu etibbā ittifāķ eyleseler Hind devā-i mezbürü istiÓmāl eylemek şerÓan cāyiz olur mı?

El-cevāb: Aslā cāyiz olurlardan degildür ve ittifāķ itdükleri dahi bātıldur ĥāşā ki ĥamrda devā ola anuñ yerine ġāyet şıĥĥat üzerine pişirilmiş müselleş ĥalt itmek lâzımdur. EbussuÓūd.³

3. Üçte biri kalacak şekilde kaynatılmış şıranın (müselles) helal, kaynatıldığında yarısı kalan şıranın ise haram olduğu:

Mesóele: Nısfı yahud şülüşi bāķi ĥalınca şıre-i matbūĥ idüp içmek şerÓan cāyiz olur mı?

El-cevāb: Şülüşi bāķi ĥalan Óibādete kuvvet vermek için tecvız olunmuşdur ammā nısfı ĥalan şıre olıcaķ ĥarāmdur. EbussuÓūd.⁴

4. Murdar olan afyon ve esrarın, Müslüman bir kimsenin yiyeceği olamayacağı:

Mesóele: Afyon ve esrār yimeķ ġünāĥ-ı kebāóirden Óadd olunur mı?

El-cevāb: Müsliman yiyecek murdārlar degildür. EbussuÓūd.⁵

5. Berş, afyon ve esrarlı macun sarhoşluk verme noktasına varmasa dahi fasıkların yeyişi üzere yenildiğinde bunların hiçbirisinin helal olmadığı:

Mesóele: Berş ü afyon ve maÓcün ki içinde esrār ola mertebe-i sekre varmayıcaķ ĥarām olur mı?

El-cevāb: Feseķa ve ehl-i hevā yiyişi üzerine ĥiĥbiri ĥalāl degildür. EbussuÓūd.⁶

6. Afyonu helal diyerek yemenin mekruh ve çirkin bir tiryakilik işi olduğu:

Mesóele: Afyonu ĥalāldur deyu ekl idene şerÓan ne lazım gelür?

El-cevāb: Mezmüm ve mekrūĥ tiryāki olmak lâzım gelür. EbussuÓūd.⁷

¹ Arak: Rakı. Esrar: Hint kenevirinden çıkarılan ve içerdği kannabinden dolayı sarhoş eden ve uyuşturan mükeyyif. Afyon: Haşhaş kapsüllerinden sızan sütün pıhtılaşmasıyla elde edilip morfin, kokain vb. uyuşturular içeren madde. Berş: Keten yaprağı ve afyon ruhundan mamul mükeyyif, afyonlu şurup ya da macun.

² Mecmûatü'l-fetāvā, DİB Kütp. nr. 2118, vrk.157a.

³ Mecmûatü'l-fetāvā, DİB Kütp. nr. 2118, vrk.157a.

⁴ Mecmûatü'l-fetāvā, DİB Kütp. nr. 2118, vrk.157a.

⁵ Mecmûatü'l-fetāvā, DİB Kütp. nr. 2118, vrk.157b.

⁶ Mecmûatü'l-fetāvā, DİB Kütp. nr. 2118, vrk.157b.

7. Hem berş yiyen, hem de halkı buna özendiren bir vaizin cezasının şiddetli bir tazirle birlikte vaaz etmekten de men edilmek olduğu:

Mesóele: Zeyd-i vâÖîz berş yiyüp ve yimesi için hâlkı terğîb eylese aña ne lâzım olur.

El-cevâb: TaÖzir-i şedîd ile vaÖzdan hâcr olunur. EbussuÖüd.⁸

8. Deli Birader Gazzâlî adlı laubalimesrep şairin bir dörtlüğünden hareketle, gam gidermek ve iş yapmak amacıyla afyon yemenin caiz olmadığı ve ondan sakınmak gerektiği:

Mesóele: Li'l-Mevle'l-Gazzâlî eş-şehîr be-Deli Birâder:

Süfehânuñ gıdâsı olduğına

Berş ü afyona budur istidlâl

Hâlk andan teneffür itdükçe

Çelebi zümresi olur meyyâl

Afyon yimek defÖ-i gam için yahud iş işlemek için hâlbuki ahÿânen olsa şerÖan ne lâzım olur?

El-cevâb: Eyî nesne degıldür dîni ve dünyası maÖmür olmağ isteyen andan ictinâb itmek mühimdür. EbussuÖüd.⁹

9. Afyon ve esrar satmakla geçimini sağlayan ve bundan başka da bir işi bulunmayan kişiye bunun helal olamayacağı:

Mesóele: Zeyd afyon ve esrâr şatup andan gayri şanÖat ve pîşesi olmasa şerÖan hâlâl olur mı?

El-cevâb: Fısqıyye esbâb-ı fesâdlarını ihzâr itmek ile tahşîl olunan mâl hâlâl olmağ mümkün midür? EbussuÖüd.¹⁰

10. Kahveyi, fasıkların oyun ve eğlence aleti olarak içtiklerinden bahisle, böyle bir mekruhu zihin ve hazım açıcı olarak kullanmanın pek de uygun olmadığı:

Mesóele: Zeyd mütalâÖaya kuvvet için yâhûd hazm-ı taÖâm için kahve içse hâlâl olur mı?

El-cevâb: Feseğa alet-i lehv ü fücür ile içdükleri mekrûhı adam istiÖmâl mi ider? EbussuÖüd.¹¹

11. Uyku giderme, zihin açma ve ibadete yardımcı olma amacıyla kahvenin helal olduğu; ama fasıkların içtiği üslûp üzere oyun ve eğlence üzere içildiğinde helal olmadığı:

Mesóele: Zeyd kahve içmek hâlâldur diyen kimesne kâfir olup nikâh münfesih olur diyüp ÖAmr kahve içmek hâramdur diyen kâfir olup nikâh münfesih olur dise şerÖan kaçkısınıñ kavli mağbuldür?

El-cevâb: Eger mahall-i nizâÖları kahvei feseğa hamr içdükleri uslûb üzerine kahvehânelerde müstaķill mecâlisde telehhî için evzâÖ-i muÖtâde üzerine içmek ise söz Zeydündür hâlâldur diyen kâfirdür eger mahall-i nizâÖları kahve tahfîf-i rutubât için yâhûd

⁷ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Küt. nr. 2118, vrk.157b.

⁸ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Küt. nr. 2118, vrk.157b.

⁹ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Küt. nr. 2118, vrk.157b.

¹⁰ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Küt. nr. 2118, vrk.157b.

¹¹ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Küt. nr. 2118, vrk.157a.

izâle-i nevm ile müttâla'ya yâhûd 'Öibâdete i'Ôâneti olduğı için içmek ise hâram degildir sâyir otlar gibidir tenâvül mubâhdur fâ'ide müşâhede idenler hufyeten isti'Ômâinden nehy olunmaz lâkin bu asl mubâha hâramdur diyen husûsâ teverru'Öen ve tedeyyüinen diyicek kâfir olmak ihtimâli yokdur 'ÔAmr vech-i evvel üzere vucûben tecdîd-i îmân ve nikâh itmek gerekdür vech-i sânî üzere ihtiyâten. Ebussu'Öüd.¹²

12. Zihni açmak ve hastaya faydası için kahve içmenin helal olduğı:

Mes'öle: Mutâla'ya kuvvet için ve ba'Özi marîz kimesneler şifa için kahve içseler hâlâl olur mı?

El-cevâb: Marîza nef'Öi muhakkağ ise men'Ö olunmaz ve kahve takviyesine muhtâc olan za'Ôafe-i cehele mutâla'Öa itmeyüp gayri san'Öata varsalar 'Ôilme hâlel gelmez. Ebussu'Öüd.¹³

13. Darı hamurundan mamul ekşimsi bir içecek olan bozanın, -çok ekşitilmezse müskir olmayacağından- haram olmadığı; ancak, çok gerekliyse, onu kötülük yuvası olan bozahanelerde değil de evde içmenin uygun olduğı; hatta içmemenin daha iyi olduğı:

Mes'öle: Zeyd bozahânedan boza getirüp evinde içse ne lâzım olur?

El-cevâb: Müskir olmayıcağ egerçi hâram olmaz ammâ ol bozahâne didükleri hârab olacağ feseğâ mecma'Öi olup şeyâtiniñ gice ve gündüz qarârgâhı olmağın her anda Hâğ ta'Ôâlâ hâzretiniñ oraya la'Ôneti ve gağabî nâzil olup orada hâzır olan nesne daği âsâr-ı gağabdan hâlî olmaz ehl-i İslâm olan ihtirâz itmek lâzımdur elbette lâzım ise evinde içmek evlâdur itmemek daği evlâ ve ahsendür Ebussu'Öüd.¹⁴

14. Bozahaneye gidip acı boza içenin tevbe etmesi gerektiğı:

Mes'öle: Bozahâneye gidüp acı boza içene ne lâzım olur?

El-cevâb: Tevbe idüp bir daği itmemek lâzım olur. Ebussu'Öüd.¹⁵

SONUÇ

Ebussuud Efendi, Osmanlı'nın zirve yüzyılında şeyhülslâm olarak muhtelif konularda binlerce fetvâ vererek müşkül meseleleri çözmüş, bu arada mükëyyifât aletleri ile ilgili de ilgi çekici fetvâlar vermiştir. Yukarıda seçilip tanıtılan bu fetvâlar edebî bir dille ortaya konulmuştur. Bunlar, “tedavi amaçlı daği olsa hamr yani şarabın helal olmadığı, müselles adlı şıranın helal olduğı; afyon, berş, esrar ve macunun helal ve caiz olmadığı, kahvenin fasık kişilerin içimi üzere içilmesinin mekruh, zihni ve hazmı açmak içilmesinin ise helal olduğı, bozanın da sarhoşluk verecek derecede ekşitilmediğı müddetçe helal olduğı bildirilmiştir. Bu fetvâlar şair bir kişi olan Ebussuud Efendi'nin üslûbu üzere ortaya konulmuştur. Onun mükëyyifâtla ilgili fetvâları bunlardan ibaret olmayıp yukarıda sadece bunlar arasından seçilenleri tanıtılmıştır.

¹² Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Kütü. nr. 2118, vrk.157a.

¹³ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Kütü. nr. 2118, vrk.157b.

¹⁴ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Kütü. nr. 2118, vrk.157a.

¹⁵ Mecmûatü'l-fetâvâ, DİB Kütü. nr. 2118, vrk.157a.

KAYNAKÇA

Ahmed Rifat (tsz.). *Devhatü 'l-meşâyih maa zeyl*, İstanbul.

Atâî (1268). *Zeyl-i Şakâik li-Atâyî*, İstanbul.

Akgündüz, A. (1994). Ebüssuud Efendi, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C.10.

Eliaçık, M. (2011). Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği, *Türkiyat Mecmuası*, 21/2, s.105-145.

Osmanlı Kanunnâmeleri (1331), *Milli Tetebbular Mecmuası* (MTM) I (3): 495-544.

Yazma Eserler:

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş: nr. 2118, 3577, 1923.